

НЕЗАВИСИМ ЖИВОТ

ТРУДНИЯТ ПЪТ

Краят на лятото и началото на есента – сезонът на ученическите тревоги... и на родителските, разбира се. Подготовката за първия учебен ден е съпроводена с толкова много емоции, които, макар и различни при първолака и бъдещия студент, са емоциите на поотрасналото хлапе. Хлапето, което сме отгледали с толкова много любов и нежност, хлапето, за което често кроим планове, хлапето, което е нашата гордост, нашето бъдеще...

Много са посоките, в които мислим за децата, много са надеждите, свързани с тях. За съжаление обаче се случва и да отказваме да мислим за детето си. Да отказваме да видим в него надеждата за нашето утре. Да отказваме дори да си дадем шанса да изживеем тревогата и щастието от родителството, да изживеем трепета от първия учебен ден на детето си... само защото е родено с увреждане. Позволяваме на срама, страха и вината да се наместват в живота ни (вместо да се опитаем да направим нещо друго с тях) и да ни карат да се чувстваме като неудачници, а в детето да виждаме своя провал. Не ни стигат силите да отидем отвъд обществените и собствените си предразсъдъци и да си дадем възможността да изживеем живота си различно и пълноценно с нашето различно дете. Трудно е...

Конкретният повод за тези размисли е случаен сигнал, който се оказва практика. Когато се роди дете с увреждане, от „грижа“ за родителите вероятно, документите на малкия човек се изпращат в най-близкия детски дом. Защото често родителите не могат да понесат шока и стигат до това бързо решение. Служителите в родилните отделения просто спестяват от времето за размисъл и съвсем по чиновнически решават съдбата на детето.

Майките и бащите, взели подобно решение, могат да опитат отново и да създадат нов живот. Обаче детето, попаднало в институцията, не може да опита да се роди отново, да има семейство и да има шанса да бъде надеждата за нашето утре... Неговият път е друг!

Валентина Воденичарова

Т Е М А   Н А   Б Р О Я

ДЕТЕТО С УВРЕЖДАНЕ
И ОКОЛНИТЕ МУ

ДИАГОНАЛНО ЛЕТЕНЕ – това е заглавието на втората стихосбирка на Боряна Коскина (сигурно си спомняте, че Боряна спечели миналогодишния Колеген литературен конкурс на ЦНЖ), чиято премиера се състоя неотдавна в град Пловдив. Боряна бе гост и на известното пловдивско литературно студио „Младост“, където тази и първата ѝ стихосбирка „Послание в празна бутилка“ предизвикаха голям интерес. На тази сбирка присъстващите имаха възможност да видят и оригинална живопис от младата авторка.

НЖ

Вярата ще спаси всемира

Пороен дъжд. Не обещава скоро да спре. Шегува ли се Времето? Никаква шега. Времето си има Път. И строго го следва. Когато е влязло през ключалката на вратата ми, така и не съм разбрала. Но, „ето го: протяга ми ръка:

Обещавам ти интересно запознанство. Не чакай да изправя някого срещу тебе! Ще вървиш редом с този, когото избрах“.

Тръзвам. Къде отиде дъждът? Полъх. Ветрец. Лъч. Звезда... и аз – успоредно с тях. Как става всичко това? Аз летя. И летя диагонално.

Когато вървя, не усещам земя под краката си. Летя ли, нямам крила. В ръцете ми – четка. Космосът се свежда над мене. Разстила безкраен бял лист.

„Рисувай!“ – ми прошепва особено непознат глас.

* * *

Ти си голям
– когато
не искаш да пораснеш,
страхът се страхува от теб
и минава на другия тротоар.
Ти си голям,
защото
не знаеш да убиваш
– слънцето би ти направило път,
смъртта би се отместила.
Ти си голям,
защото
не знаеш да мразиш
– можеш да подреждаш галактиките
и да разговаряш
с Бога...

Да рисувам ли? Не помня някога да съм имала такъв талант. Но чудото става. Под четката ми се извива гуамантена стълба. Най-горе – самият Бог – като сияние, като видение! Трябва да е самата Любов.

Поглеждам встрани. Успокояващо ме гледат непознати очи. Те са ме водили. Женска ръка присяга към мене – тя е направлявала четката ми. Сега ми подава... мечта! Мечта, превърната в реалност.

„Наша е! Вярваш ли? – проговаря ми непознатата. – И мечтата, и реалността са на всички ни. Повярвай! Вярата ще спаси Всемира!“

Каква ръка! Каква вяра! Животът пред тях празнува! Смъртта се отдръпва! Слънцето се прекланя!

Щастливо летене, Боряна!!!

*Величка Гушева – Кърпарова
(Чрез Националната асоциация на слепоглухите в България)*

* * *

Чакам вечерния мим
да навлезе
в изоставения от залеза
мизансцен
– да разгадавам
по траекторията на пръстите му
как съм загубила деня си.
Повтаря движения,
които съм пропуснала,
гледа по начина, който
така и не разбрах,
повтаря думите,
които не съм казала,
имитира как
съм заключвала чувствата си.
Това е диагонално летене,
от което съм се отказала.
И накрая
предприема качване
по въжената стълба на въпросите,
някъде много нагоре,
– за да ме остави
да си помисля...

Тя е огнена, чаровна и впечатляваща с буйните си къдри, които оставя да се вейат свободно подобно на любимката ѝ Трејси Чапман. От известно време ме изумява с енергичното си постоянство да помага ту в единия, ту в другия офис. Тя е Траяна – момичето с благозвучно българско име, нашата доброволка и добър приятел.

– Отдавна искам да те питам – защо Траяна? Каква е историята на това хубаво и не толкова често срещано име?

– Защо Траяна!? Вероятно родителите ми са ме кръстили така с надеждата да си трая... но не би! Кръстена съм на дядо си – прекрасен човек, когото много обичам, а той пък, доколкото ми е известно, не е кръстен на никого!

– А какво се крие зад това име? Какво най-много ти се иска другите хора да виждат в Траяна и каква част от нея искаш да промениш?

– Опитвам се да показвам почти всичко – и предимствата, и недостатъците си. Искам да виждат само положителното, но, доколкото ми е известно, това е невъзможно. А колкото до промените – много дълго ще трябва да изреждам. Напоследък се старая да разбера какво трябва, а не какво искам да променя.

– Какво обичаш? Как поддържаш доброто си настроение?

– Обичам да съм заобиколена от хора. Моя голяма страст е колекционирането на приятели – това е хоби, което си струва! А оттам идва и настроението ми – невъзможно е да седнеш срещу някого, който се усмихва, и самият ти да не се усмихнеш. Това е и причината да се усмихвам – не обичам тъжни лица около себе си.

– Какво означава за теб да си доброволец? Ти научи ли нещо за себе си през времето, откакто сме заедно?

– Означава, че имаш възможност да срещнеш много прекрасни хора. Научих, че всеки един от екипа на Центъра си струва да бъде включен в колекцията ми!!! А примерите за нещата, които научих и оцених, са толкова много, че няма да ми стигне времето да ги изброя.

– Как мислиш, какво владее днес мислите и душите на младите хора като теб?

– Не мога да ти кажа какво владее собствените ми мисли, пък какво остава за цяло поколение...

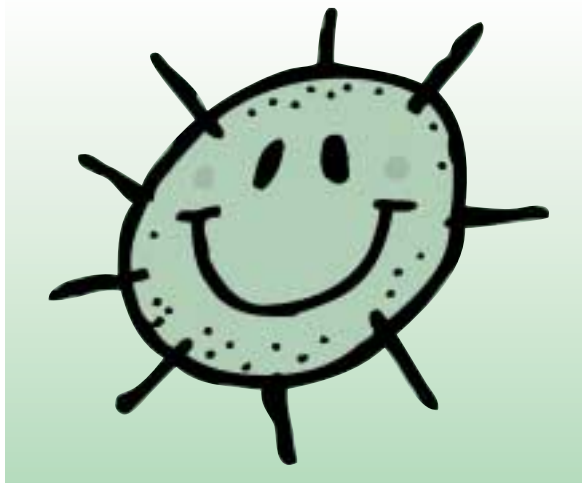
– Какво би ги привлякло да даряват доброволно труда си в неправителствена организация като нашата?

– Вероятно човешкото у всеки от тях, търсенето на човешкото у другите...

– А какви са надеждите на Траяна?

– Много са. Като начало искам да завърша образованието си. И да попътувам по света. Но задължително ще се върна в България, защото дотогава, надявам се, ще се е превърнала в една не само красива, каквато е сега, но и просперираща страна.

С Траяна разговаря Ваня.

ВЕСКА СЪБЕВА е председател на Фондацията родители на деца с епилепсия, омъжена е и има двама сина. Големият, който скоро ще навърши 19 години, е с епилепсия, а малкият е на 13 години и е здрав. „Така ги наричат хората отстрани – болните и здравите“, казва госпожа Събева.

– Как реагирахте, когато разбрахте, че на детето му има нещо, че детето е различно?

– Проблемът беше в това, че никой не ни казваше нищо, че се случваше нещо, а ние не знаехме какво е. Изобщо не ми е минавала мисълта, че детето ми е различно, въобще не мислех, че това, че има някакво заболяване, ще затрудни семейството, приемах заболяването му и знаех, че има лекарство, което може да му помогне даже да оздравее... Ходенето по болниците обаче вече беше шок – срещите с родителите, които с години се сблъскват с този проблем. Изслушах толкова много истории с толкова много мъка и толкова много вина у родителите. Повечето смятаха, че те са виновни за това, което се случва с детето им, че те са виновни за това, че другите им деца не могат да имат нормален живот и че семействата им се разпадат.

– Защо се стига до разпадането на семейства, в които има дете с увреждане? Дали това е от факта, че родителите не могат да понесат отговорността за това, което се случва – или пък е някакъв срам, някакъв вид страх?

– Мисля, че е компилация. Обикновено бащите напускат семействата си и искат развог. Имат чувството, че са се провалили като мъже. Предполагам, че това е и срам от неосъществяване като бащи. Не мога да отрека страданието на бащите, те страдат много от това, че детето им е болно, но не намират силите да се преборят с това страдание и със себе си. За тях е по-лесно излизането от семейството и страданието остава запечатано някъде дълбоко. Но те не живеят всеки ден с него и се опитват да го игнорират, да създават и други семейства. По този начин считат, че ще се реализират като бащи.

– Оказва се, че самият родител трудно приема детето с увреждане, така ли?

– Да, по принцип се приема, че детето с увреждане не може да живее така пълноценно, както живее детето без увреждане. Още в самото начало му се отрича шансът да се развие пълноценно и да живее собствения си живот със своето различие. У нас битува мисленето, че щом има някакво различие, то непременно ще доведе до деградация, а не до прогрес. И не се отчита, че всеки човек е различен и дава богатство на света с това свое различие. Природата ни е създала да бъдем различни. За да можем да се развиваме, трябва да можем да носим своето различие.

– Това като че ли е масов проблем на родителите на деца с увреждания. По какъв начин могат да се преборят с тази травма, с този шок, без да се налага да травмирят повече детето?

– Би трябвало родителите – вместо да изживяват сами своята болка, да се затварят и да се съжаляват колко са нещастни и колко са виновни или да се притесняват от това какво ще кажат хората около тях – да намерят начин да потърсят компетентна помощ. В България лекарят, който е от самото начало с детето и с родителите, все още не предлага такава помощ...

– Но на лекаря това не му е и работата. Той се занимава с чисто медицинския проблем.

– Естествено, но той може да им даде нужната насока, защото родителите вярват на лекаря, който лекува детето им. И ако лекарят каже, че те като семейство имат нужда от друга помощ, която не е в неговия ресор, родителите ще го послу

шат и ще отидат. Може би по този начин ще се съхранят много семейства и ще се даде възможност на детето да се развие в една нормална среда. Това е много тежък и продължителен процес, но той не е невъзможен. Детето да знае къде и как може да направи нещо, родителите да знаят къде, как и от кого да потърсят помощ, за да помагат на детето си да се развива нормално. Цялото обкръжение трябва да възприема проблема нормално, за да може действително да има ефект. За да се освободят родителите от срама, който носят – че са се провалили като такива. Това е пълното безумие, в което никой не се старае да помогне. Ето толкова организации работим вече, за да може и това да стане практика в България.

– Какво предлагате във вашата организация?

– Работим с клинични социални работници, с училищни психолози, с лекари, които са много отворени към идеята, че те не са и не могат бъдат единственото и последното звено, към което да се обръщат родителите. Направихме една гореща телефонна линия, на която могат да се обаждат родителите.

– Ако родителят задълбае върху проблема с увреждането на своето дете и се вкопчи в него, без да намери сили да поиска помощ, какви биха могли да бъдат последиците за детето и изграждането му като личност?

– Вината, която носи родителят, без той сам да съзнава, се прехвърля върху детето. То започва да се чувства виновно, че е различно, да живее с тази вина, която е много страшна, затваря го, започва да ограничава неговия светоглед, то спира до една степен на развитие. Родителите, от страх да не бъде причинена болка на детето, ограничават контактите с други хора и не си дават сметка, че не могат вечно да го пазят. Това дете в един момент става голям човек, но то не може да си създаде социалните контакти, не се чувства пълноценно, няма приятели. Трудно ми е да си представя, че би поискало да влезе в масово училище и да бъде сред връстниците си, ако трябва дори да се сбие с някого, да обижда, да бъде обиждано, да живее с болката на децата, да живее с трепета на младежа от първите влюбвания, с първите болки от несполелената любов – просто да живее пълноценно както всяко дете, като всеки тийнейджър. Детето с увреждане

дане е лишено от всичко това, то живее в един свят, в който родителят го поставя, смятайки, че така го защитава.

– На практика тази защита кого удовлетворява?

– Тя удовлетворява родителя, защото си мисли, че така изкупва вината си пред детето. За съжаление, родителите налагат тази защита и никога не се сецат да попитат детето как иска то да живее – дали иска тази защитена среда или иска да отиде навън и да се сблъсква с всичко, което му предлага животът.

– Можем ли да кажем, че за детето с увреждане е важно как ще подходи родителят към проблема „увреждане“?

– Това е най-важното. Ако увреждането се схваща само и единствено като проблем, това означава, че детето е обречено.

– Има ли опасност родителят да се фиксирва върху детето по принцип и да казва – ето моето семейство се разби, понеже детето ми е такова, нямам работа, понеже детето ми е такова... и на практика всичките проблеми, които има семейството, да се изсипят върху детето с увреждане като виновник за тях?

– Много често това се случва. Детето само започва да се схваща като проблем, като пречка за развитието на другите около него. Оттук започват още по-големите проблеми с неговото психологическо развитие, с устойчивостта му. А не са изключените примерите, когато се отправят упреци от другите деца в семейството – заради теб не отидох там, заради теб не мога да играя. Това се получава и защото има съсредоточаване на вниманието на родителите към детето с увреждане. Те игнорират другото дете, което само се опитва по някакъв начин да се справя с проблемите, но то не е достатъчно устойчиво и не може само да се справи. То е просто дете, което иска същото внимание, същата грижа, същото търпение, които даваме на детето с увреждане. Детето без увреждане има нужда да разговаря с родителите си. Родителите трябва да могат да седнат да учат с него така, както учат с детето с увреждане, да намират време да отидат на разходка и с него, както с другото дете. И когато родителят забрави за това, доста често детето си го връща на другото братче

(продължава на стр. 9)

ОЧАКВАТ МЕ МНОГО ВЪПРОСИ, А МОЖЕ БИ И УПРЕЦИ...

Преди да прочетете разказа на една млада майка, малко предистория. За малката ѝ дъщеричка Даяна научихме от списание „9 месеца“. Благодарни сме на колегите, които ни помогнаха да се свържем с родителите на момиченцето, за да ги помолим да разкажат и на нашите читатели своята история. Защото това е история за още една порочна „хуманна“ практика за „очистване на недъгавите“ в нашето общество, но за щастие това е и историята за едно малко момиченце, което има бъдеще благодарение на силата и любовта на своите родители.

ИЖ

Здравейте.

Пише ви Анелия Иванова Цветкова. Аз съм майката на малката Даяна Цветкова, която вече е на година и седем месеца и въпреки физическия ѝ недъг е жизнеспособно дете както всички останали „нормални“ деца.

Получихме писмото ви и като го прочетохме, решихме да откликнем на молбата ви и да ви разкажем нашата история – пълна с много мъка от раждането на дъщеричката ми, която не подозира каква съдба я очаква.

Нека започна от самото начало.

Аз и съпругът ми Теодор Г. Цветков се събрахме да живеем заедно през лятото на 1997 г. и след около две години семеен живот решихме да си имаме дете. (През това време не съм взимала никакви противозачатъчни лекарства, нито пък някога съм правила аборт.) Взех една книга за семейното планиране и си определих датите на дните, през които вероятността да зачена е най-голяма. След два месеца разбрах, че съм бременна. Отидохме при гинеколог, за да потвърди със сигурност дали това е така. По време на прегледа бях много притеснена, защото никога преди не бях ходила на гинеколог. Наистина бях бременна. Цялата ми бременност премина без никакво повръщане или пък някакво усложнение. Всяка втора седмица посещавах консултацията за бременни, където всеки път акушерката с усмивка

на уста ми казваше, че всичко ми е наред и бремеността ми върви отлично. Същото ми казваше и докторът. Още пазя малката тетрадка с правените ми изследвания и снеманите мерки по време на бремеността ми. Записала съм си и датите на посещенията ми на видеозон – цели осем пъти (така трябвало според гинеколога, за да се проследяло по-добре развитието на плода). Всеки път той ни показваше на монитора как бебето ритка с крачетата, как бие мъничкото му сърчице, как размахва двете си ръчички. Виждах мъничките пръстчета на бебето, които с всеки ден растели в утробата ми. На всички тези възшебни приказки се радвахме и с още по-голямо нетърпение очаквахме деня, в който бебето щеше да дойде на бял свят. И така очакваният ден настъпи. Стоях си вкъщи и чаках да започнат родилните болки, за които бях чела в разни книги за бъдещи майки. Бебето риташе често, но болки няха. На 16 декември се наложи да родя детето си посредством цезарово сечение. Спомням си съвсем ясно всичко, което ми се случи от този момент нататък като че ли беше вчера. След операцията много трудно излязох от упойката. Болката беше голяма, струваше ми се, че ще умра. Непрекъснато питах как е бебето, какво е, но никога не ми казваше нищо конкретно, освен това, че си имам една малка госпожица. На следващия ден най-неочаквано в стаята, където лежах, влезе съпругът ми заедно с главната детска педиатърка. Изненадах се много, когато мъжът ми се приближи до мен и видях напирани в очите му сълзи. Започнах веднага да питам за състоянието на бебето (как е, какво става, защо не мога да я видя...). И когато ми каза, че малкото ми момиченце е добре, но едната му ръчичка (дясната) я нямало от лакътчето надолу, аз изпаднах в шок, пребледнях, плувнах цялата в сълзи. Не можех да повярвам, че е истина и че това се случва точно на мен. Просто никога не съм си представяла подобно нещо. Последваха доста инжекции и успокоителни, докато състоянието ми видимо се стабилизира.

Обяснението на лекарите за случилото се е, че пъпната връв била много дълга, увила се около ръчичката и тя просто изсъхнала, няма я...

В моя и в на мъ-жа ми род никога не се е случвала такава аномалия. (Интересно ми е, нали живеем в модерни времена, с много нови машини, апарати, технологии, нали всичко се виждало, нали детето ми уж си имало всичко. Защо докторите специалисти не ми казаха нищо – поне малко от малко да ме подготвят за това какво ме очаква...)

Когато се почувствах по-добре, ми донесоха бебето. Щом го видях, болката, разкъсваща сърцето ми, премина в неописуема радост и аз се усмихнах.

Запечатахме деня на изписването ми на видео – бяхме много щастливи. Въпреки болката, животът продължаваше. Седмица след изписването ни от родилния дом, лелята на малката ми гъщеричка (Даяна) отиде да вземе свидетелството ѝ за раждане от общината. За нейна изненада, там ѝ казали, че не е при тях. Служителката отворила една голяма книга, в която срещу името на гъщеря ми пишело, че е дадена в детски дом!!! От родилния дом обяснили, че обикновено децата, родени с дефекти, ги изпращат в детски дом, защото родителите им се отказвали от тях. Така преживяхме още едно преमेждие, още един шок.

Искам да благодаря на д-р Чобанов, който прегледа гъщеря ни, когато беше само на 14 дни. Той ни даде надежда, че след време тя може да има ръчичка... Когато Даяна бе на 9 месеца, той ѝ направи операция и сега вече ръчичката ѝ е подготвена за протеза. (За съжаление все още не можем да съберем необходимите средства за изработването и слагането на протезата в болницата за протезиране в София.)

Дъщеря ми е смисълът на живота ми. За мен тя е всичко ценно на този свят. Тя е най-красивото дете на света.

Снимка: семеен архив

Даяна е много весело и жизнерадостно дете. Всеки ден ни изненадва с нещо ново. Когато излезем двете на разходка, виждам как хората са вперили очи в нея, как си шушукат и се обръщат след детската количка. Отначало, когато бе по-малка, да си призная, ми бе доста притеснено и неудобно от реакциите им, но вече не е така. Напрежението в мен изчезна. Детето не е виновно за нищо. Виновни са специалистите. Не се притеснявам гаже от злорадите им погматания.

Особено ми е трудно, когато малките деца ни заобикалят и започват да питат защо бебето няма ръчичка, а аз трябва да им обяснявам, че се е родило така, че и то ще си има ръчичка и т. н.

Очите ми се изпълват с радост, когато видя децата от блока да играят с нея и да ѝ се радват. Понякога ми се струва, че тя разбира, че е различна от другите, че нещо не е наред. Често в процеса на игра виждам как протяга ръцете си напред и започва да ги разглежда – първо едната, после другата. Хваща нещо с лявата си ръчичка, след което същото нещо се опитва да го хване и с дясната. След няколко неуспешни опити сякаш разбира, че не може – ядосва се, дори понякога плаче. Сега някаси е по-лесно – тя е малка и не разбира защо няма ръчичка. Ами когато стане на три-четири годинки? Очакват ме много въпроси, а може би и упреци от нейна страна. А и децата сега са някак по-агресивни и много се страхувам. Сигурно като порасне и започне сама да излиза навън и да играе, ще има такива, които ще я обиждат, че е саката, инвалидка и т. н. Просто не ми се мисли, но именно това ме очаква в бъдеще, надявам се да се справим...

Анелия Цветкова

Гр. Русе

Още от древността, та чак до наши дни, в почти всички познати култури съществува разделяне на хората по различни

принципи. Делим се по расови, класови, съсловни, верски, полови и други признаци. Делим се на групи и подгрупи, на „ние“ и „те“, на „ние“ и „другите“. Човешката история като че ли е историята на едно голямо и все по-многообразно разделяне на хората и установяване на господство на „едните“ над „другите“. Установяването на господство е съпроводено и с подтисничество над „другите“, с незачитане на техните права, свободи и достойнство.

Това е само един ракурс, един скромнен, неангажиращ поглед към развитието на обществата и обществените отношения. Много по-задълбочено и компетентно мнение по тези въпроси имат историците, философите, социолозите, политолозите и прочие -лозите. Те са от „другите“. А „ние“ се интересуваме от конкретни хора и конкретни човешки съдби, от радостта, любовта, мъката и болката на реални хора. Интересуваме се и се вълнуваме от тях и заедно с тях. Ние сме част от тях и те са част от нас... и не приемаме никакви основания и съображения за разделяне.

Искам да обърна внимание на още един признак, по който са разделяни хо-

рата – признакът на физическите различия. Кое прави детето, родено с физическо увреждане, например, по-различно от другите деца? Кое прави по-различно от другите родителите, семейството на детето с увреждане. Какво се случва, когато в семейството се роди дете с увреждане?

Още от мига на зачеване на детето, а може би и по-рано, към малкото същество са отправени големи надежди и очаквания. Очакват го родителите, очакват го и близки и далечни роднини, колеги, съседи и семейни приятели. Всеки от тях влиза в ролята на трите описници от познатата ни приказка. Всеки от тях има различни очаквания. Един очаква син, друг внучка, трети пианист, цигулар, футболист, балерина или математик. Една народна мъдрост гласи: „На нероден Петко гащи му се шият“. Естествено е този Петко (или Петка) да не успее да отговори на всички очаквания. Той (тя) е човешко същество, което се зачева с любов и има нужда най-вече от любов. Той (тя) е човешко същество и именно поради този факт е ценно и уникално.

Лошият сценарий:

Различното при другите различни

Той за съжаление е по-добре познат, защото доскоро беше най-разпространеният. Циничното му звучене все още не е забравено. Има реални измерения в нашето съвремие, а корените можем да търсим в нашата праистория.

В Древна Спарта са унищожавали физически още при раждането им момчетата, които не са подходящи за войни. Повече от 2000 години по-късно ние, цивилизованите, ги затваряме (настаняваме ги) в „домове“, именно поради техните различия. Парадоксално е едно таква заведение да се нарича дом. Домът е свято място за всеки човек. Домът е мястото, в което всеки за пръв път „сеца майчина милувка“ (за справка виж Димчо Дебелянов). Социалните заведения не са и не могат да бъдат дом. На подобни места се отглеждат бройлери, а не деца. Кое им е специализираното на специализираните заведения? Може би медицинските грижи? Може би медицински грижи ли се нуждае детето? Откъде ще получи така необходимата му любов и ласка? Кой би се осмелил да ка-

же, че е в състояние да замени семейството? Тези въпроси не се нуждаят от отговор.

Появата на дете с увреждане е много трудно изпитание за семейството. Родителите казват, че изпадат в шок при научаване на новината. Въпреки че тя им се съобщава „деликатно“. Това галеч не е всичко. Действието на социалната стигма е смазващо. Всеки въпрос към родителите за „особеностите“ на детето действа като шамар. Всеки родител реагира с чувство за вина. А как да обясниш, че нямаш вина? Вината не е рационална, а емоционална реакция. И понеже тя е тежко бреме, постепенно отстъпва мястото на рационалното обяснение на събитията. Така се раждат митовете.

В семейната митология всичко получава своето обяснение. Често се говори за лекарска грешка и небрежност. Да, лекарите сигурно грешат, но за техните грешки рядко има очевидни данни. Но това гали е сгрешил лекарят или не, не променя нещата. Ако лекарите имат изобщо някаква вина, тя е, че някои от тях се опитват да понесат по-голям товар, отколкото им позволяват силите. Опитват се от благородни подбуди да отнемат от тежестите и отговорностите на родителите. Да им помогнат да вземат „правилното решение“. Да ги убе-

дят, че детето трябва да бъде настанено в специализирано заведение, където за него ще се грижат квалифицирани специалисти, а родителите да опитат отново. Да създадат още едно дете.

Добрият сценарий

Той за щастие е реалност за много семейства. Родителските отговорности и трудности от всякакъв характер са възнаградени с детската усмивка. Възможността да гледаш как детето ти расте и се развива, да преживяваш с него тревогите, неволите и радостите му е най-голямата награда за всеки родител.

Всяко дете може и трябва да расте в собственото си семейство, което е естествената среда за развитието му. Може и трябва да учи в „нормално“ училище. Училището трябва да бъде пригодно за неговите нужди, а не обратното. Не винаги постиженията са важни. Училищният двор, класната стая, компютърната зала, университетската библиотека, киното и дискотеката са за всички. Ангажиментът да бъдат достъпни не е ангажимент на семейството, а на цялото общество. За всички други форми и варианти на оглеждане и образование на децата с увреждания е въведен терминът – сегрегация.

Ивайло Йосифов

НЕКА ДА ДАДЕМ РАВЕН ШАНС НА ДЕЦАТА СИ

(продължава от стр. 5)

или сестриче. Аз също съм го изживяла. Мислейки, че давам поравно на децата си, че никога не ги делям, не си давам сметка, че не съм им го казвала и те не го знаят. А на децата трябва да им се казва, и то често, че много ги обичаш, че не ги делиш и ако даваш малко повече на едното, то е, защото трябва да компенсираш нещо, което то не може само да компенсира. И когато го кажеш, имаш разбиране.

– Детето трябва да знае защо правиш нещо за другото дете и защо не го правиш за него, така ли?

– Да, с децата трябва да бъдем максимално откровени. Те са много чувствителни и могат да разберат всичко. Ние, роди-

телите, много често ги подценяваме – не само децата с увреждане, а и другите си деца. Давайки им пълна свобода, ние им даваме чувството, че те превъзхождат другото дете и че могат с всичко да се справят. Децата обаче имат нужда предимно от любов и внимание – те трябва да знаят колко много, много ги обичаме.

Интервюто взе Валентина Воденичарова.

Родителите, които се нуждаят от помощ или съдействие, могат да повъзнят на горещите телефони на фондацията и да уговорят среща със съответния консултант – телефон 58 79 14 и мобилен телефон 088 688 427 (Веска Събева).

Няма нищо по-прекрасно и по-трудно от това да си родител. Отглеждането на децата обаче е свързано с много родителски страхове, които не започват с раждането на детето, те започват с началото на бременността. И като че ли колкото по-млади и неукни са едни родители, толкова по-малко страхове имат те. Не знам какво е да си родител на дете с увреждане, но знам какво е да се страхуваш генем и нощем, че твоето дете може да е едно от многото деца с увреждания.

Когато се разхождам из улиците и парковете на столицата, се случва понякога да срещам хора с физически или ментални увреждания. Но дори и тогава се правя, че не ги виждам, защото са ме учили, че не е възпитано да се заглеждам. А не знам почти нищо за тях.

В основното училище, имах съученик, мисля че беше с детска парализа. Помня го с това, че беше голям побойник. Беше различен, но въпреки всичко си беше момче като всички останали. Случваше ми се често да минавам и покрай училището за деца със слухово-говорни увреждания – така че, макар и рядко, съм срещала хора с увреждания. Независимо от това обаче, аз нямах реална представа за възможните вродени увреждания. Една от причината за това продължава да е липсата на информация.

Нещата се промениха, когато хора с увреждания станаха мои приятели, станаха моето ежедневие. И макар винаги да съм смятала, че те не са по-различни или по-нехора от хората „без увреждане“, сега вече напълно се убедих в това. Виждам ги всеки ден – работим заедно, пием бира, караме се и се сдобряваме, но въпреки това... Страхове са още по-големи. Какво ще правя, ако детето ми има някакво увреждане. Как ще се справя? Дали в една такава ситуация, ще мога да отделя внимание и на другото си дете, например?

Това като че ли е парадоксът. Когато не виждаш хора с увреждания по улиците, не знаеш за тях и съответно няма от какво да се страхуваш. Когато ги познаваш, макар и да знаеш колко са готини, не мо-

жеш да не се страхуваш. Хем се страхуваш много, хем си даваш сметка какви прекрасни хора има сред тях. В такъв случай се питам защо се страхувам. Знаем, че ако моето дете е едно от тези с увреждания, то ще бъде също такъв прекрасен човек като моите приятели, но...

Инстинктът, че моето дете трябва да получи най-доброто от света, не подлежи на съществени манипулации. Живея в тази страна и подготвям, че ако детето ми е с увреждане, няма да има възможността да израсне като пълноценен член на това общество. Няма да има игри с другите деца. Няма да може да ходи на училище с приятелите си. Няма да може да прави това, което му харесва, защото нашето общество е особено. То не допуска в себе си различното.

Обаче хората с увреждания съществуват. Ако ги срещаме само случайно, а това е неизбежно, няма начин да не се страхуваме. Чудя се обаче, ако те са естествена част от цялото общество, страховете ни дали ще са същите? Дали ще ги има въобще? Ако колегата, приятелят, съседът е човек с увреждане, ще се страхуваме ли от него? Ще се страхувам ли детето ми да прилича на приятеля ми?

Мисълта ми е, че хората с увреждания не трябва да бъдат криени в социалните заведения. Трябва да ги срещаме навсякъде в обществото, за да ги познаваме...

Тогава страхът на младите родители, че детето им може да бъде като онова случайно срещнато на улицата хлапе с увреждане, може би няма да граничи с паниката. Защото тогава ще знаят, че в едно общество – хора всякакви. И ако на тази земя най-малкото и невидимо буболече има право да живее собствения си живот, то защо тогава да няма място в това общество за всички наши деца.

Кристиана Бояджиева

ОЩЕ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ДЕЦАТА СЪС СЛУХОВО-ГОВОРНИ УВРЕЖДАНИЯ

От началото на март тази година в София отвори врати Център „Венелин Иванов“ със слухово-говорни и логопедични кабинети. Центърът е създаден със съдействието на проф. д-р Краси Иванчев от Швеция, роден в България, а негов управител е Гинка Иванчева.

Дейността на центъра включва системни индивидуални занятия за рехабилитация на слуха и говора, групови занимания по интереси, консултации с родители и учители. За да бъде детето подпомогано най-вече в нужното за него направление, се изготвят индивидуални програми с точно определени цели, степенувани по важност за всяко дете поотделно, предвид потребностите му, без да се подценяват останалите цели.

Предлагат се почасови занимания за подготовка на домашните и уроците на деца с увреден слух и за деца с логопедични проблеми, посещаващи масови училища, както и на чуващи деца на нечуващи родители. В центъра децата могат да се включат и в дейности по интереси – рисуване, пантомима и музикотерапия.

Тук родителите ще получат необходимата им помощ и насочване при избора на учебното заведение, начините за отглеждане, възпитание и участие в рехабилитацията, интеграцията и социалната адаптация на своите деца.

В център „Венелин Иванов“ работят опитни висококвалифицирани специалисти – слухово-речев рехабилитатор, логопед, социален работник, начални учители, рехабилитатор. Предлагат се и консултации с психолог и аудиолог. Центърът разполага с нагледни материали, книги, енциклопедии, образователни игри, играчки, макети.

С децата с увреден слух се работи със звукоусилваща апаратура FM-система на американската фирма PHONIC EAR.

Центърът разполага и със собствен транспорт.

Мария Михайлова

Адрес за контакти:

София, ул. Любен Каравелов №25

Тел. 66-55-37

Снимки – личен архив

ИНТЕРВЮ В АВАНС

с Кристиана Бояджиева

Освен, че е завършила режисура, Крис ще бъде водещ на групата за алтернативен театър – поредното предизвикателство, което отправяме не само към вас, но и към нас самите.

– Откъде дойде идеята ти за тази група?

– Идеята се роди преди повече от четири години. Не зная как точно, понеже за това време тя узряваше и се развиваше. Не мога да кажа в кой момент и как ми е хрумнала. Театърът е „нещо“, което създава страхотни екипи. Дори да работиш с врага си, когато излезеш на сцената, можеш 100% да разчиташ на него. Но може би причината е много по-лична и идеалистична. Мисля, че всеки може да се изрази в театъра, стига да открие себе си или собствените си начини, а може би и възможности. Защото тялото на човека може много повече, отколкото умът му допуска, че е възможно. Страхотно е усещането, когато мислиш, че си достигнал лимита си, а пък то се окаже, че можеш още и още.

– За какви хора е групата?

– В групата може да се включи всеки, не-

зависимо от увреждането. Не мисля, че и възрастта е от значение. Всъщност единственото изискване е да имаш мотив. Един от най-силните е „аз искам“.

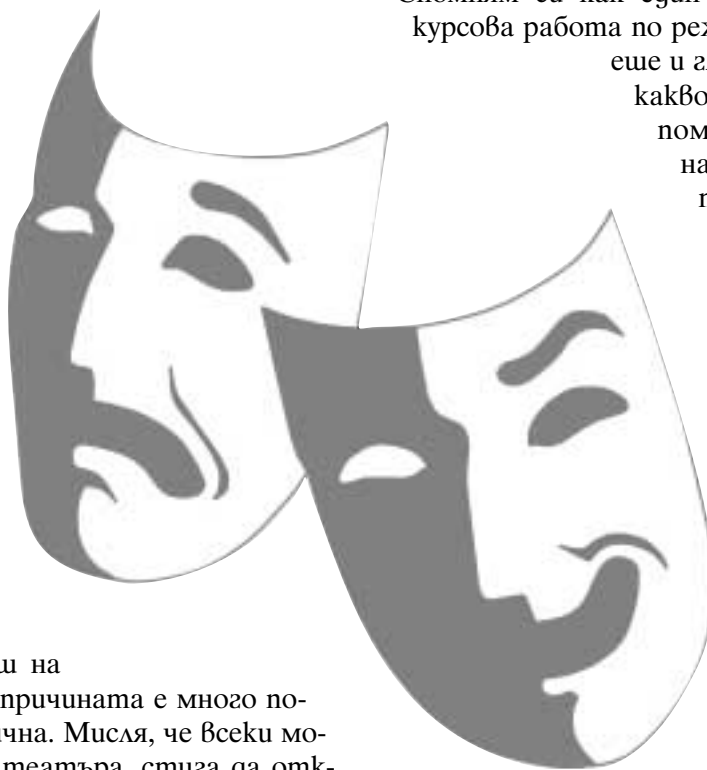
– Каква ще бъде вашата задача в групата?

– Ами честно казано – още не зная. Ролята на водещия е да насочва, да показва пътя. Опитът, който имам за работа в група, ми е показал, че всичко зависи от хората в групата.

Спомням си как един колега, правейки курсова работа по режисура, само стоеше и гледаше отстрани какво се случва, без да помага по никакъв начин на актьорите. Той просто работеше със страхотен екип.

– А каква ще бъде целта ви като екип?

– Целта ще е да открием себе си (както като група, така и като отделни личности) в съществуващото театрално пространство, като използваме всички компоненти на това изкуство. Надявам се, че хората, които ще се включат в групата, ще опознаят себе си и собствените си възможности. Че това, което ще правим, ще ни достави удовлетворение. Пък никога не се знае на кого какво му е призванието...

Така че, приятели, не губете време и приемоте предизвикателството от Кошера – театралната група (между другото, наистина в Центъра това с театъра го правим за първи път). Групата стартира през месец септември. Позвънете на познатите ви телефони и се запишете за участие.

Крис ви очаква!

ПРИМЕРЪТ НА ЕДИН ДОСТЪПЕН И ДРУЖЕЛЮБЕН ЗА ВСИЧКИ СВОИ ГРАЖДАНИ ГРАД

Арх. Димитър Андрейчин е редовен преподавател в катедра „Промислени сгради“ към Архитектурния факултет на УАСГ от 1975 г. През 1982 г. печели конкурс за 9-месечна специализация

по урбанизъм, обявен от „Центъра за градско планиране“ при университета „Джонс Хопкинс“ в град Балтимор, щата Мериленд. (През 1986 година преименуван на „Институт по урбанистични изследвания“.) Оттогава членува в „Международната асоциация на урбанистите“ при този университет. Прекарва в Балтимор учебната 1982/83 година – току-що навършил 40 години. По-късно печели конкурс на Фондация „Фулбрайт“ и през учебната 1996/97 година преподава в Архитектурния отдел на Училището по проектиране при Калифорнийския политехнически университет в Помона (Лос Анджелис). В няколко броя арх. Андрейчин ще ни разкаже за своите интересни пътувания из американските градове...

Пътувах и видях много, научих още повече и наистина ми се иска да разкажа и споделя своите преживявания от голямата американска страна.

След завръщането ми в България, започнах да изнасям лекции пред студентите и пред архитектурната колегия в цялата страна, посветени на американските градове и архитектура. Едномесечно пътуване в САЩ през 1990 г. по повод на юбилейна конференция на Асоциацията на урбанистите ми помогна да добавя материали към моите изследвания. Така през 1992 г.

основах редовен факултативен курс в УАСГ по „Съвременна американска архитектура и урбанизъм“. Мога да твърдя, че успех да опозная тази страна, прекосих я надлъж и нашир, заснех всичко, което можях и не пропускам случай да го покажа и да споделя моя опит с всяка аудитория, която проявява интерес.

Искам да призная нещо много лично и много важно: от първия ми ген в САЩ през есента на галечната вече 1982 година нищо не ме е поразило така, както грижата за достъпна и архитектурна среда. Ежедневното общуване между хората с увреждания и всички останали – на работното им място и навсякъде в общественото пространство – беше за мен социален шок, който срива насажданото още от детството твърдение, че живеем в общество, загрижено за човека.

Представете ми за хуманизъм се промениха коренно.

Разбира се, като всяка друга страна, и Америка си има своите големи проблеми. С много неща в тази страна е трудно да се свикне и много неща никога няма да ни харесат. На мен ми помогна това, че в нашата професия е възможно да се гледа позитивно, да се отделят хубавите от неприятните неща, а и аз съм такъв тип човек. Но съм сигурен, че дори най-черногледият, най-подозрителният песимист между нас, който не би харесал нищо друго в американския начин на живот, би се почувствал обогатен и ободрен, ако попадне в онази наистина дружелюбна и наистина достъпна човешка среда. И често си струва всеки песимист да изпита дори само това съприкосновение.

След като вече знаех как изглежда тази среда и как може да се постигне, винаги ми се е искало да направя нещо, за да се подобри животът на хората с увреждания и у нас. Говорил съм много на тази тема в моите лекции и сигурно някак съм допринесъл младите ни колеги да знаят за какво става дума. Но за съжаление, минаха години, преди шансът да ме срещне с колегите от Центъра за независим живот и скромните ми знания да послужат на тяхната кауза.

А сега искам да споделя с вас спомените за първите ми стъпки в САЩ – именно в Балтимор, един от големите американски градове. Случайно или не, аз тръгнах по маршрут, замислен като достъпна градска

среда преди повече от 25 години (към днешна дата годините са вече 45). Като урбанист изживях срещата с една осъществена професионална мечта, която догава бях си представял и проектирал много пъти – по време на обучението ми във ВИАС, на практиката ми в „Генплан“-а на София, при работата ми със студентите. Но въпреки ясната ми представа за нея, идеята за обща достъпност и за независимост на пешеходеца продължаваше да ми изглежда утопична. През цялото време, докато учех в „Джонс Хопкинс“, всяка събота или неделя аз се качвах на автобуса и отивах в центъра на града („даун-таун“, както го наричат американците – буквално „долния град“). Разхождах се, изминавах отново и отново тези маршрути, проверявах наблюденията си, представях си къде в София или в другите ни градове може да се приложи този опит. Най-важното беше, че вече бях уверен в скорошната реализация на подобни проекти у нас.

Пешеходни зони в центъра на град Балтимор, САЩ

Решението за финансиране на проекта „Пешеходна зона „Чарлз Сентър“ в град Балтимор е взето още през 1954 година. Реализиран е на етапи през 60-те и началото на 70-те години. От средата на 70-те и през 80-те години продължи успешно настъпление на пешеходните зони с проекта за ревитализация на Вътрешното пристанище (The Inner Harbor) като връзка и продължение на „Чарлз Сентър“. Той превърна едно изоставено от хората място в атракция за туристите и гордост за жителите на града, които откриха отново люлката на техния стар град след десетилетия на забвение и немара. Това беше скъп и амбициозен (дори за американските условия) урбанистичен проект, който трябваше да обнови и „хуманизира“ деловия център на един от най-старите градове по Атлантическото крайбрежие на САЩ.

Интересният пример налага кратко описание на града, без което успехът на проектите не би могъл да бъде оценен заслужено високо.

Балтимор е седмият по големина град в страната. По брой на жителите в градското ядро той е на 13-то място (около 750 000 жители), но заедно с гравитиращите жилищни територии населението

му е над два милиона. Трудно е да се каже точно, защото между него и столицата Вашингтон (на 70 км южно от Балтимор) всичко се е сляло в непрекъсната урбанизирана среда, а и на север от града има разпръснати големи и малки жилищни територии – с ниска гъстота, но затова пък многобройни.

Балтимор е разположен в края на дълбоко врязания в сушата залив Чесапийк, който свързва това важно пристанище с Атлантическия океан. Основан е официално през 1729 година с кралски указ за британските колонии на името на граф Балтимор. Развил се е като най-големия пристанищен, корабостроителен и промишлен център на Атлантическото крайбрежие. Достатъчно е да се припомни фактът, че от тук на 4 юли 1828 година компанията „Железници на Балтимор и Охайо“ (В&О Railroad) е започнала прокарването на първата железопътна линия в САЩ – 700 км на северозапад към град Кливлънд на брега на Ери (едно от Големите езера). Още много преди това събитие в Балтимор се е развивало корабостроенето. В края на 19-ти век нюйоркското пристанище се налага като по-голям разпределител на чуждестранни стоки към вътрешността на страната, но през Балтимор и до днес се извършва износът и вносът на САЩ от товари на тежката промишленост.

Нормално е било Балтимор да пострада по време на Голямата криза през 30-те години, повлечен от огромната си индустрия. Но упадъкът продължава бавно и след Втората световна война, въпреки корабостроителниците, металургичните заводи на „Бетлеем Стийл“ и многобройните други предприятия, защото градът вече е загубил доста от старата си слава и авторитет сред големите инвеститори в промишлеността. Този упадък е прекъснат в края на 50-те години, благодарение на няколко големи икономически и урбанистични начинания.

Случва се така, че точно тук се слага началото на един важен и дългоочакван обрат в американския урбанизъм – признаване на приоритета на пешеходеца! А при регламентираните грижи за хората с увреждания в САЩ, това означава – на всички пешеходци без изключение!

*Арх. Димитър Андрейчин
Следва продължение.*

„Капитал“

„Мрежата не е табу за незрящите“ – вероятно някои от вас вече са прочели тази статия във в-к „Капитал“ и знаят за какво иде реч. А на останалите, които не са имали тази възможност, но се интересуват от достъпа на хора с различни физически и сензорни затруднения до интернет пространството, искаме да кажем – достъпът е възможен. От вестникарското проучване става ясно, че бариера за хората с визуални увреждания са всички хиперлинкове, които се употребяват без указан текст – графики, таблици, линкове `map click here` и гр. Съществуват множество специализирани програми за гласово „прочитане“ на интернет-страници като `rwWebSpeak`, `Brass`, както и специалният „говорещ браузър“ на IBM Home Page Reader. `Lynx` е уеббраузърът, който е от най-голяма полза за хората с нарушено зрение. Това е специален World-Wide Web текстов браузър, създаден за потребители на UNIX- и Linux- платформи.

В момента начините, чрез които се осигурява достъп до информацията в интернет, се създават доброволно. Безплатната услуга `Bobby` (www.cast.org/bobby) помага на създателите на уебстраници да установят и поправят главните бариери, които пречат на незрящите хора да разчетат текстовете.

И по отношение на интернет-достъпа Щатите отново са далеч пред другите страни – през миналата година е направена поправка в Закона за американците с увреждания. Според нея всички правителствени уебсайтове се задължават да станат достъпни за хората със зрителни увреждания. Какво пречи да направим подобна стъпка и ние?

Сайтове с информация**Проекти за достъп в мрежата**

leeb.net/blinux
www.microsoft.com/enable
www-3.ibm.com/able

Софтуер

people.delphi.com/davidcolston
www.prodworks.com
www.microtalk.com
www.artictech.com
www.gwmicro.com
www.pulsedata.co.nz

Организации

www.baum.de/English/homeengl.htm
www.handytech.de/e_wilk.htm
www.audiodata.de/e
www.nfb.org

И понеже в „Капитал“ са професионалисти, скоро след това допълниха информацията, благодарение на свой читател. Оказва се, че има и български сайтове за незрящи хора:

<http://dhv.hit.bg/>
<http://uspeh.dir.bg/>
<http://dhv.hit.bg/inhell.jpg>
<http://www.ssbsofianet.net/>

„24 часа“

Столичното кино „Люмиер“ ще стане достъпно за хора с инвалидни колички, научиха колегите от вестника лично от г-н Христо Друмев, директор на НДК. Ние ще допълним информацията, като ви разкрием как се стигна до това. Някъде из огромното фоайе на двореца г-н Друмев почти се сблъска с една красива жена-фотограф, която безуспешно се опитвала да стигне до някой от киносалоните с инвалидната си количка. Случаят помогнал тя да изрази своето възмущение от недостъпността на салоните, а шефът на културната институция разбрал наистина за какво става дума. И... да се надяваме, че до края на лятото кино „Люмиер“ ще е още един добър пример за пагането на поредната архитектурна бариера пред хората с увреждания.

„24 часа“

Тук няма да бъдем скромни. Вероятно нашите редовни читатели си спомнят от юридическите консултации на страниците на бюлетина, че по чл. 39 от стария закон за инвалидите, хората, независимо от групата инвалидност и доходите им, трябваше всеки месец да получават от 15 до 20 на сто от минималната работна заплата за „социална интеграция“ – транспорт, телефон, културни мероприятия. Този член вече не съществува, но с помощта на ЦНЖ (както отбелязва националният ежедневник) и най-вече с човешката ангажираност и професионализъм на нашия юрист Камен Костакиев, незрящият Юлий Костов осъди община „Младост“. Според решението на Софийски градски съд, общинската служба за социално подпомагане трябва да му изплати дължимата сума за социална интеграция. Този факт показва, че хората могат да побеждават чиновниците в съда и така да изискват и защитават правата си. Това май е и най-ефикасният начин да накараме служителите да изпълняват законите.

Две нови дела са заведени от хора с увреждания срещу социалните служби в общините „Овча купел“ и „Възраждане“ заради отказ да се платят добавките при внос на лек автомобил.

За вас, работодатели

ХОРАТА с увреждания, ценен РЕСУРС за работодателите

Убедени ли сте, че използвате всички възможности бизнесът ви да бъде гъвкав и модерен?

Че сте взели предвид всички нужни ви ресурси и че ги използвате максимално ефективно?

От брошурата ще разберете повече за хората с увреждания, ще разберете какво да направите, когато искате да наемете човек с увреждане във вашата фирма, какви законови преференции можете да ползвате... И вероятно ще стигнете до извода, че хората с увреждания са ценен, но наистина неизползван ресурс... Използвайте го!

ПЕНСИИ ЗА ИНВАЛИДНОСТ

Спомняте ли си нашето издание „Как и къде“? Тъй като тази книжка се оказва изключително полезна и тиражът ѝ бързо се

изчерпа, ние решихме да направим всичко възможно, за да я продължим и допълним – и така отново да ви бъдем полезни. Представяме ви първата книжка от поредицата „Как и къде“, в която ще намерите пълна информация за пенсиите за инвалидност – какво да направите, за да получите пенсия, особености при получаването на пенсия за инвалидност, полезни адреси и др.

Брошурите са издания на Център за независим живот – София, с финансовото съдействие на Холандската организация за международно развитие и сътрудничество – Novib.

Разпространяват се безплатно.

Консултантски център към ЦНЖ – София предоставя услуги за независим живот на хора с физически увреждания в трудоспособна възраст от град София. За да ползвате услугите на консултантите ни, заповядайте при нас – ул. Лайош Кошут №5, или ни потърсете на телефони 951 51 66 и 952 09 86. Адресът на електронната ни поща е cil-cc@bitex.com.

За ваше улеснение търсете Жени, която бързо ще ви ориентира как да стигнете до това, което ви интересува.

n(o)

С финансовата подкрепа на Холандската организация за международно развитие и сътрудничество – Новиб и Комисията за демокрация към посолството на САЩ в България

Financed by the Netherlands Organisation for International Development Cooperation – Novib and Democracy Commission

Отговорен редактор:
Валентина Воденичарова
Без-отговорен редактор:
Вера Младенова
Фотограф: Васил Янин

Предпечат и печат:
Офис Маркет ЕООД
Тираж 1000.
Разпространява се
безплатно.

Център за независим живот

София 1000, ул. Гургулят № 2
тел./факс: (02) 98 98 857, 98 11 548,
98 05 839, e-mail: cil@bitex.com